# TransitieGesprek 25 september 2026

**Thema:** De transformatieve regio – hoe kom je voorbij de hoopvolle kiem?

**Organisatie:** WEAll Nederland

**Sprekers:** Harm van den Heiligenberg (Universiteit Utrecht, redacteur *De Transformatieve Regio*, e-mail), Dorinne Raaimakers (Universiteit Utrecht), Mieke Oostra (Hogeschool Utrecht); reflectie: Derk Loorbach (DRIFT)

**Moderator**: Onno van Sandick

---

Waarom blijft het zo vaak bij hoopvolle kiemen? In het boek De Transformatieve Regio beschrijven **Harm van den Heiligenberg** en zeventien collega-onderzoekers van de Universiteit en Hogeschool Utrecht 47 kiemen van verandering in de provincie Utrecht, en constateren zij dat we grotendeels nog in de experimentele fase zitten. Drie inleiders lichtten elk een vraagstuk toe: regionale transitiesturing (Harm), de wijk (**Mieke Oostra**) en de groei van grassroots-initiatieven (**Dorinne Raaimakers**). **Derk Loorbach** reflecteerde. In de breakoutrooms en de plenaire discussie werd duidelijk waarover we het eens zijn en waar de meningen verschillen. Die verschillen hebben we niet gladgestreven: de standpunten hieronder zijn input en denkstof om zelf mee verder te denken, niet de vastgestelde waarheid. Het gesprek erover voeren we de komende maanden graag samen voort.

## 1. Probleemdefinities en -analyses

**Voorbij de kiem: de stap naar de nieuwe norm komt nauwelijks op gang**
Harm liet zien dat er veel optimisme is over opschaling, maar dat het, om een voorbeeld te nemen, bij bio-based bouwen nog maar gaat om enkele boeren, ondernemers en testlocaties. *Scaling up* (meer leveranciers en afnemers) is aarzelend, *scaling out* (naar gewone wijken) nauwelijks begonnen, *scaling deep* (inbedden in normen, procedures en certificaten) moet nog op gang komen. Ondertussen is de urgentie is groot: in 2009 waren drie van de negen planetaire grenzen overschreden, nu zeven.

**Het systeem verandert niet mee, ook al weten en kunnen we veel**
Derk schetste hoe het transitiedenken zich ontwikkelde: van koplopers en experimenten (1.0), via afbouw van de oude economie (2.0) en door pijn en chaos heen naar transitieplezier (3.0), tot institutionaliseren (5.0). Alternatieven zoals auto-loze mobiliteit, collectief opdrachtgeverschap en preventieve zorg zijn op kleine schaal al bewezen, maar veel gesubsidieerde beleidsmakers en onderzoekers houden volgens hem juist bestaande systemen in stand.

Zijn provocatie: ontbreekt ons het vermogen om op institutioneel niveau de systeemknoppen te verschuiven, of om de hand te reiken aan wie binnen het systeem wel wil maar niet weet hoe?

*“Zolang de onderstroom blijft hangen in het eigen gelijk, in de niche, in een projectje hier, een projectje daar, wordt het nooit systeemverandering. Dan kunnen we blijven praten over de overheid, het systeem. Maar dan moeten we echt met elkaar meer strategisch vermogen en kritische massa mobiliseren om die early majority erbij te krijgen.”* (Derk Loorbach)

**Waar zit de blokkade: bij “de overheid” of bij “onszelf”?**
Harm benadrukte dat “de overheid” niet één club is, maar politiek, bestuur en uitvoering, met ambtenaren die zoeken naar speelruimte. Volgens sommige deelnemers zit de kern in het politiek-bestuurlijke systeem: de speelruimte van ambtenaren wordt begrensd door het dominante politieke narratief en er is sprake van een democratisch tekort. Anderen wezen op een deel van het probleem in onszelf: geïnternaliseerde hiërarchieën en gewoontes, tot in hoe we in een groep samenwerken.

**Projectlogica en standaardoplossingen passen niet bij wat een wijk nodig heeft**
Mieke wees erop dat subsidies beperkte tijd, een beperkt aantal stakeholders en een concreet, vaak technisch doel kennen, terwijl elke regio en wijk uniek is (fysiek, sociaal, qua kennis en economie). Wat op papier staat, werkt in de praktijk niet vanzelf. (Zie in dit verband ook het verslag van het TG van 26 juni over [sector-] overstijgende samenwerking.)

**Initiatieven zijn onzichtbaar voor elkaar en hun werk blijft kwetsbaar**
Iedereen zit in een eigen bubbel en de bubbels vinden elkaar niet; ook voor burgers is vaak niet zichtbaar wat er in hun omgeving al gebeurt. Daarnaast verliezen initiatieven veel tijd aan financiering, regeldruk en steeds opnieuw uitleggen aan de volgende ambtenaar. Wie in de grassroots te weinig verdient, moet het er nog naast doen, wat het minder duurzaam maakt. Ten slotte worden straatwerkers en sociaal werkers, die in de haarvaten van de samenleving zitten, te weinig erkend, ondersteund en gesubsidieerd.

**Een kleine groep, sterke tegenkrachten**
Slechts ongeveer 5% denkt nu na over transities; hoe komen we bij 20–40%? Daar komen tegenkrachten bij: vernieuwers lopen vast op defensieve regimekrachten, ook binnen overheden. Derk waarschuwde voor backlash, ontsporing en een vijandig klimaat, en een deelnemer vroeg hoe de oude economie sneller kan afbrokkelen. Zie voor verdieping het artikel “Facing backlash and derailment risks” (Derk, Global Sustainability) en het interview met Tadzio Müller (podcast, tekst).

## 2. Handelingsperspectieven

**Vier bouwstenen voor regionaal transitiewerk**
Harm:

(1) *Beschrijf de unieke regio* en maak van de omgevingsvisie een transitievisie, met de innovaties die nodig zijn.
(2) *Ontwikkel regionale transitiesturing*: naast de klassieke overheid die plant en controleert, een tweede werkwijze die kan handelen in onzekerheid en adaptief werkt. Albert Meijer noemt dat “tweehandigheid”: beide naast elkaar, als kracht van de overheid.
(3) *Werk in niches*: beschermde ruimtes waarin veilig geëxperimenteerd kan worden. Transitiewerkers wisselen daarbij van rol: eerst kijken waar speelruimte is, dan een Coalition of the Willing vormen, dan in actie komen.
(4) *Focus op transformatief potentieel*: kies radicale innovaties (100% bio-based, energieleverende woningen) en bekijk kritisch de condities voor opschaling, bijvoorbeeld met het Opschaalspel. Als wenkend perspectief noemde Harm een Tiny Region: een verzameling labs op een campus.

**Zoek speelruimte binnen instituties en vergroot die**
Het beeld van de slimme, flexibele ambtenaar die weet waar ruimte zit. Godelieve van Heteren: *“Speelruimte is volgens mij absoluut vitaal. [...] Waar zit de speelruimte? Welke spelregels kun je met elkaar ook mee-ontwikkelen? Je moet helder zijn over wat het doel van het spel is.”* Veel oude instituties hebben nog marges die je kunt verbreden, stil werkend of juist met de spotlight erop.
Harm wees op onderzoek aan de Hogeschool Utrecht naar mensen die tussen niche en regime speelruimte zoeken en benutten. Kanttekening: die ruimte is begrensd door politieke leiders en persoonsafhankelijk, dus fragiel.

**Den Haag: laten liggen, betrekken of tegenmacht organiseren?**
Hierover waren de meningen verdeeld. Eén lijn was: laat Den Haag liggen en zet je kracht in waar de transitie al beweegt, en let op voorwaarden bij financiering.
Een andere lijn komt uit praktijkervaring met het Rijk: *“Betrek de overheid via praktijkcase. Als je met hele concrete waardecases komt, hoe je zo’n case kunt opschalen en financieren, dan is men graag bereid serieus deel te nemen.”* (Hans Willem)
Een derde lijn: politieke tegenmacht opbouwen, bijvoorbeeld door structureel in te spreken in provincie- en gemeenteraden of met een Derde Kamer of Burgerkamer.

**Een andere overheid als back office van de beweging**
Derk: *“We hebben een reddingsoperatie voor de mensheid nodig, op grote schaal. En die urgentie moeten we uitstralen. En de overheid, ja, dat is zo’n abstractie. We hebben een back office nodig voor die reddingsbeweging. Kun je overheid noemen, maar dat is een heel andere overheid dan wat we nu hebben.”*
Hoe dat er concreet uit zou zien, bleef nog open (zie de open vragen).

**Actieonderzoek en regiodeals: begin bij wat de wijk nodig heeft**
Marieke rapporteerde uit haar breakout dat: *“Actieonderzoek centraal moet komen te*

*staan. En wat daar voorop zou moeten staan is niet zozeer het verdienvermogen of de beleidsagenda's, maar de daadwerkelijke behoeften in de wijk."*
Actieonderzoek gebruikt de beschikbare kennis en methodes al naar behoefte; op basis van de behoeften in de wijk kunnen afspraken worden gemaakt in de vorm van regiodeals, wat de versnelling sneller op gang zou brengen dan tot nu toe.

**Structuren voor samenwerking in het gebied**
Gebiedscoöperaties en gebiedsfondsen bundelen de krachten rond één gebied, thematisch of thema-overstijgend. Genoemd als voorbeelden van gebieden die steeds beter samenwerken: Impact024, Impact033 en Impact Stedendriehoek; verder werden Toekomstcollectief, Land van Waarde en Energiesamen genoemd. Deelnemers stelden voor succesvolle trajecten met de pentahelix in kaart te brengen, met de succesfactoren erbij, en wezen op het Fonds Brede Welvaart als mogelijk nieuw instrument.

**Plezier én hart – mét structuur**
Dorinne liet zien hoe een laagdrempelig instrument, de ObsIdentify-app, mensen bij biodiversiteit betrekt én verbindt: op haar campus verdrievoudigde het aantal deelnemers in twee jaar. Toen een deelnemer "elkaar blijven pleasen" een barrière noemde, antwoordde Dorinne: *"Als je lol hebt in de dingen die je doet, dan straal je dat ook uit. Dat komt vanuit je binnenste. En dat trekt andere mensen weer aan."*
Anne-Marie Benschop van het Groene Hart – een leercommunity van ambtenaren en initiatiefnemers vulde aan: *"Als je vanuit je hart verbindt, kom je in een heel ander playing field."*

**Plezier alleen is niet genoeg**
Maar er klonk ook een kanttekening: *"Als we echt een transitie willen maken, dan is plezier een basis, maar met plezier alleen komen we er niet. [...] Als we niet met elkaar een structuur gaan bouwen die echt het nieuwe normaal gaat worden, dan blijven we heel leuk in plezier hangen."* (Rigo Stegeman) Veel initiatieven ontstaan bovendien juist uit noodzaak en wanhoop.

## 3. Open vragen

De volgende vragen bleven tijdens het gesprek onbeantwoord.

- Hoe institutionaliseer je speelruimte zonder afhankelijk te blijven van ondernemende of flexibele individuen? Dat is de hamvraag van Derk: hoe zorgen we dat het institutioneel zo ingeregeld wordt dat iedereen geprikkeld wordt en in staat gesteld wordt om vanuit de plek systeemveranderingetjes te maken?
- Is persoonlijke transformatie en aanstekelijkheid (hart, plezier) genoeg om tot systemische verandering te komen, of is het vooral een voorwaarde die naast structurele verandering moet staan?
- Wat hebben we van instituties nodig om pragmatisch, voelend en plezierig werken mogelijk te maken?

- Kunnen grenzen tussen domeinen en werelden vervagen wanneer je vanuit een concreet vraagstuk werkt, ook als de eisen van oude werkwijzen (aanbesteding, subsidie, projectlogica) te sterk blijven?
- Hoe verhouden zienswijzen als “laat Den Haag toch liggen”, “betrek de overheid via concrete cases” en “wij zijn zelf het systeem” zich tot elkaar? Drie aparte, misschien zelfs tegenstrijdige strategieën, of toch meer gemeen dan in eerste opzicht?
- Welke inzet past bij de provinciale verkiezingen van maart 2027, en hoe gaan we als beweging om met media die vooral de macht spiegelen?